

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תצוה ושבת זכור, תשע"ב
מספר 956

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על הנסים מנחם בן ישר

מעשים ומקרים תמוהים רבים בהצטרפם יחד מביאים את הישועה שמספרת עליה מגילת אסתר, שאותה נקרא השבוע, בעזרת ה'.

נחלק אירועים אלו לשלושה שלבים: בשלב הראשון יש אירועים שמקצתם אינם קשורים זה לזה, ורק בהמשך העלילה מתבררת תרומתם להצלחת ישראל: תחילה ממאנת המלכה ושתי להראות את יופייה לעיני מסיבת השיכורים, והמלך, בהתפכחו מיינו, במקום לשבחה על צניעותה מגרש אותה; בתחרות היופי שהוא עורך הוא בוחר באסתר, אף שזו לא נקטה כל יזמה להיבחר ואף מסרבת לגלות את פרטיה האישיים; דווקא בן דודה, הוא מרדכי היהודי, מגלה את מזימת הקשר נגד המלך, אך הלה, בניגוד לאינטרס העצמי, אינו מתגמל את מרדכי. כל זה מתרחש לפני הגזרה להשמדת היהודים.

לא כן בשלב השני: מתברר שיד ה' הקדימה רפואה למכה והעלתה את אסתר לכס המלכות. ומשהסכימה אסתר על אף הסכנה לפעול אצל המלך לביטול הגזרה, היא שיוזמת את המהלך בתבונתה, והשגחת ה' מסייעת בידה. הנה המלך ההפכפך מקבל ברצון את המלכה הבאה לפניו כשהיא מפרה את חוק החצר, הפרה שעונשה מוות, וכל זה אף שלכאורה סר חן המלכה בעיני המלך, שלא ביקש לראותה זה שלושים יום. המלך נענה לה גם כאשר היא מנסה את סבלנותו ומגרה את עצביו: במשך יומיים, זה אחר זה, היא מזמנת שלישייה מוזרה למשתה אינטימי מסתורי: המלך, המלכה והמן.

יזמת אסתר מצליחה כמצופה. שלוות המלך נטרדת, ושנתו נודדת בלילה שאחרי המשתה הראשון. אולי כדי לשכך את מתיחותו ואולי לשם בקשת עצה מתוך קורות העבר, הוא מבקש שיקראו לפניו מתוך ספר קורות המלכות שבימיו. מה שנקרא באוזניו מדליק במוחו נורת אזעקה: הנה, כבר היה בעבר ניסיון התנקשות בו, ומי יודע מה זומם עכשיו הצמד המוזר אסתר-המן. וגרוע מזה: מי יבוא היום לעזרי, מי יגלה את אוזניי, אם בעבר, מגלה הקשר לא תוגמל כלל. והגרוע מכול – מגלה הקשר בעבר הוא מרדכי, שנוא-נפשו של מתחרהו, המן, החשוד עתה.

תגובה אחרת למשתה הראשון שאולי אסתר לא ציפתה לה היא השמחה והגאוה בלב המן, המפתה אותו להחליט שלגבי האיש מרדכי היהודי – אין לחכות עד לתאריך הפתרון הסופי לכל היהודים, אלא יש לתלותו מיד, וכך תהא שמחתו (של המן) שלמה. הפיצוץ קורה, ופתרון הדרמה מבשיל, כאשר בבוקר שלאחר "הלילה ההוא" נפגשו בחצר המלכות שתי תוצאות לשתי התגובות: המלך עדיין נרעש: מי יצילני מהמתנקש הבא שאולי הוא המן, והנה אותו המן עצמו מופיע לבקש רשות לתליית מרדכי הנאמן שהציל את המלך ממזימת מתנקשים בעבר. והקיצוץ

* מנחם בן ישר מרצה במכללה האקדמית אשקלון וגמלאי המחלקה לתנ"ך.

מכול: המן מציע עתה למלך שהוא עצמו, המן, יורכב בכיכר העיר על סוס המלך, לבוש בגדי מלכות ומעוטר בעטרת המלך.¹ התוצאה המידית, שהמן, במקום להעלות את מרדכי על עץ התלייה מעלהו עתה על הסוס המלכותי, היא מעיין אתנחתא סאטירית² הבאה לפוגג, ואולי דווקא להעלות את המתח לקראת האירוע המכריע שיקרה בהמשך אותו יום, במשתה אסתר השני.

ההשפלה שהשפיל המלך את המן באותו בוקר והחשד הגובר כלפיו בלב המלך הם שאפשרו לאסתר לשכנע את המלך שגזרת המן להשמיד את כל היהודים פוגעת באינטרס הממלכתי. ויתרה מזו – כשנופל המן על כורסתה של אסתר כדי להתחנן על חייו, מיד חושד המלך (ז:ח): "הֲגַם לְכַבּוֹשׁ אֶת-הַמֶּלֶכָה עִמִּי בְּפִית"? כי כבר כשזימנה אסתר את המשתאות המשולשים חשד אחשוורוש לא רק לקשר פוליטי אלא גם למעשה רומנטי.

כך נחתם פירו וגורלו של המן והחל התהליך לביטול הגזרה, ומוטב לומר: לנטרול הגזרה. זהו השלב השלישי שבעלילה: משהעביר המלך את טבעתו, דהיינו את הסמכות הביצועית שבשלטון, מהמן למרדכי, תש כוחם של צוררי היהודים, אף שפורמלית טרם בוטלה הגזרה.

מעתה פועלים מרדכי ואסתר להשתלט על המנגנון הממלכתי של האימפריה הפרסית, אף בפחוות יהוד שבה אוימו שבי ציון מפחד צריהם סביב,³ כדי שמנגנון זה יסייע להגנה העצמית של היהודים ביום שנקבע להשמדתם – "ג באדר. כך יהדפו צוררי היהודים וגם יוכו ויושמדו. וכשם שהשלב השני נחתם בתליית המן, כך ייחתם השלב השלישי בתליית בני המן.⁴ על ההצלה הזאת תיקנו חכמים לברך "שעשה נסים לאבותינו"⁵ – ללמדך שנס יש גם בהצטרות אירועים נדירים המביאים להצלה, אף שאין בהם חריגה מחוקי הטבע, והוא המכונה **נס נסתר**.

הנס הנסתר הקלאסי הוא מסוג נס פורים, שאף מצאוהו נרמז בשם המגילה וגיבורתה: אסתר. רמב"ן⁶ מרחיב את המושג: הברכה הניתנת לצדיקים, בייחוד לעם ישראל, על שמירת מצוות התורה היא בגדר נס נסתר, אף שלכאורה ניתנת ברכה זו בדרך הטבע. את חלית המושג מרחיבים הוגים יהודים בעת החדשה,⁷ הן מדען ופילוסוף כאיינשטיין והן מורה מוסר כרב דסלר, על הבריאה והטבע בכללותם. הלוא גם אם המדע יודע להסביר במידה רבה כיצד פועל הטבע וגם נותן לנו השערות על תחילת היקום, אין בידי המדע לומר כיצד נוצרו חוקי טבע אלה

¹ מעיין מעשיהם של אבשלום (שמו"ב טו:א-יב) ושל אדוניהו (מל"א א:א-י) בבקשם לרשת את מלכות המלך דוד עוד בחייו. "הגם לכבוש המלכה עמי בבית" מקביל למעשה אבשלום בפילגשי אביו (שמו"ב טז:כא-כב).

² מתוך שהרכבת מרדכי על הסוס וגילוי הקשר של בגתן ותרש אינם תורמים להצלת ישראל מסכנת השמדה, סבור מ' ברויאר ("יחודו של נס פורים", בתוך: **הדסה היא אסתר**, אלון-שבות תשנ"ט, עמ' 55-71), שאכן יש במגילת אסתר שני סיפורים מקבילים אך שלובים: סיפור נקמת מרדכי בהמן וסיפור הצלת ישראל ממזימת המן. כך שיטת הרב ברויאר לפרק רבות מפרשיות המקרא לשתי בחינות (או יותר). אולם הרכבת מרדכי היא תוצאה מתבקשת מהצעת המן למלך להרכיבו – את המן – על סוס המלך בבגדי המלכות של המלך. הצעה זו העלתה את חשדו וכעסו של המלך כלפי המן, ורק כך הצליחה אסתר לשכנע את המלך על דבר רשעות המן וסכנת מזימותיו. אלמלא כן, היה המלך מטה אוזן לטענות המן ומהסה את אסתר: מה לך להתערב בעסקי הממלכה, הן כבר פקדתי: "לְהָיֹת קָל-אִישׁ (ורק הוא) שָׂרָר בְּפִיתוֹ" (א:כב). אכן, אחרי פקודה אווילית זו מפי המלך, יכולה אסתר להוליך ולתמרן אותו ביד תחבולותיה. זה אחד מהפרדוקסים הסאטיריים שבמגילה.

³ הם "צרי יהודה ובנימין" (עזרא ד:א) שהפריעו לשבי ציון בבניית ירושלים והמקדש.

⁴ גם בסיפור יוסף (בר' לז:לט-מה) שמרבים להשוות אליו את מגילת אסתר (כגון: "אסתר המלכה בעקבות יוסף הצדיק", בתוך: ג"ח כהן, **עיונים בחמש המגילות**, ירושלים 2006, עמ' 311-316), יש שלושה שלבים: סיפור דרמטי מתגלגל עד מינוי יוסף למשנה לפרעה; פגישת יוסף עם אחיו עד שהתוודע אליהם, והתנהלות בית יעקב המאוחד במצרים עד מות יעקב ויוסף.

⁵ ברכה זו חודשה לנס פורים רק בימי רב אשי, דור שישי (ואחרון) לאמוראי בבל (מגילה כא:), לעומת הברכה על נס חנוכה, שמתועדת כבר בפי רב שבדור ראשון לאמוראים (שבת כג.). הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק כותב ב"משך חכמה" לבר' לז:כד, שברכת הנס בחנוכה הותקנה לנס הגלוי של פך השמן ולא לנס הנסתר שבניצחון מעטים על הרבים. לא ראיתי כיצד ינמק את הברכה גם בפורים. אולי כי הייתה בו הצלה ממות לחיים?

⁶ בביאוריו לשמ' ו:ב; ויק' כו:יא; דב' יא:י.

⁷ על פי א' קליין, "בעיית הנס בהגות היהודית", **בשדה חמד**, א, חוברות א-ג, על פי אתר 'דעת'.

ומדוע, ואיזה כוח הביא ל"מפץ הגדול". זה רצון הבורא שאינו כפוף לשום כוח-על, ומעשיו הם נס נסתר: נסתר – כי אנו רגילים אליו, אף שבאמת זה הנס הגדול מכולם, נס הנסים. אכן נראה שזאת גם הגישה המקראית על-פי הממצא המילונאי. המילה "נס" מציינת דגל בלשון המקרא.⁸ וכאשר נס (בלשון חז"ל ובלשוננו) בא להעיד על גדולת הקדוש ברוך הוא, הוא קרוי במקרא "אות"⁹ או "מופת",¹⁰ אך מילים אלו אינן מיוחדות לנס אלא מציינות כל סוג של סימן מידי שמים¹¹ ומידי אדם.¹² את עצם התופעה של נס מציין המקרא במילים "פלא" ודומותיה¹³ ובמילים "גדולות" ודומותיה ו"נוראות".¹⁴ ואולם מילים אלו גם משמשות לשאר מעשיו הגדולים של ה', הן בטבע הן במעשי ישועה לבני אדם. מכאן שאין המקרא מבחין עקרונית בין מעשי ה' שבטבע ובין מעשיו הפורצים את גבול הטבע.

⁸ כגון: במ' כא-ח-ט; יש' ה:כו, והרבה. אולי מהשימוש המטפורי בשמ' יז:טו ובמ' כו:י, העבירה לשון חז"ל את המילה לעניין הפלא.

⁹ כגון: שופטים ו:יז, מל"ב כ:ח.

¹⁰ כגון: שמות ז:ט, מל"א יג:ג. אות ומופת יחד, כגון דברים ז:יט; יג:ב.

¹¹ כגון: בראשית א:יד (אותות).

¹² כגון: יח' יב:ו, יא.

¹³ כגון: שמות טו:יא.

¹⁴ תהלים עא:יז (נפלאות); שם:יט (גדולות); שם: קז:יז והרבה (נפלאות).